

Генерал-потпуковник **ВЕЛИМИР ТЕРЗИЋ**

БИТКА НА НЕРЕТВИ

Битка на Неретви претставља једну од најважнијих и најпресуднијих битака нашег Ослободилачког рата. Она се одиграла после пуних 18 месеци од почетка Народног устанка, а нешто више од једне године од формирања Прве пролетерске бригаде — прве регуларне јединице наше Народноослободилачке војске. То је било у оном периоду нашег рата кад је НОВ већ била чврсто стала на своје ноге и када је била потпуно дорасла да се у остварењу једне шире стратешке концепције — у једној отвореној великој бици — огледа лице у лице са одабраним окупаторским дивизијама на Балканском ратишту.

Пошто смо ову битку изводили и добили под изванредно тешким условима, управо под притиском најтежих ратних околности, које се заиста врло ретко могу видети у било којој другој савременој операцији Другог светског рата на Европском ратишту, покушаћемо да укратко изнесемо неке особености њеног извођења, постигнуте резултате и стечена искуства.

Непријатељски план, чија се основна стратешка идеја састојала у томе да се још у почетку IV офанзиве окружи и уништи наша војска у Босанској Крајини и ликвидира Врховни штаб, потпуно је пропао. Благодарећи нашој планској вођеној стратешкој дефанзиви и вештом коришћењу непријатељских грешака, ми смо успели да компромитујемо његов маневар опкољавања и да на бази повољних резултата двадесетодневне дефанзивне битке Првог хрватског и Првог босанског корпуса *а у духу основне стратешке идеје Врховног команданта од 27 јануара 1943 године*, предузмемо противофанзиву општим правцем: долина Рање — горњи ток Неретве, према Источној Херцеговини и Црној Гори. Уствари, успешна стратешка дефанзива Првог босанског и Првог хрватског корпуса у Босанској Крајини, Лици, Кордуну и Банији створила је услове, време и простор за планску припрему и предузимање офанзивног маневра групе трију наших ударних дивизија у долини Неретве. *Једном речју, постављени циљ стратешке дефанзиве у Босанској Крајини, Лици, Кордуну и Банији, наиме, сачувати снаге и припремити се за противофанзиву, био је, углавном, постигнут.* Тиме су нашем Врховном штабу почетком фебруара били створени битни услови за преотимање иницијативе, за нужну слободу рада и слободу одлучивања у даљем току развоја

опште стратегиске ситуације, што треба имати у виду приликом студије битке на Неретви и оцене њених резултата.

Ако једна страна прозре непријатељске намере и не дозволи непријатељу да јој наметне своје облике ратовања, онда је самим тим постигла велики успех и доказала изразиту супериорност свога вођства, односно командовања. А, управо, у томе су потпуно успели и наш Врховни штаб и наши виши штабови, нарочито у току такозване офанзиве „Вајс 1“, тако да ниједна наша јединица у току ове офанзиве није пала у окружење непријатеља нити била уништена.

„Опколити, потом уништити“, била је већ добро позната оперативно-стратегиска концепција немачког командовања, коју су скоро редовно примењивали у свима својим офанзивама против наше војске, тако рећи све до пролећа 1944 године. Али идеја о уништењу противника, која је оправдано прожимала немачку ратну доктрину, није била једини узрок за перманентно култивисање концепције опкољавања у рату против НОВ. Пре свега, најугицајнији фактор за редовну примену такве концепције, свакако је био стално окружавајући општестратегиски положај наше војске, која се у дубокој позадини непријатеља, у окупираној Европи, налазила пуне три године као стеновито острво у узбурканом мору, што је, наравно, пружало све предности окупатору и привлачило га на примену таквог типа операција. Разумљиво је да је идеја окружења и уништења Народно-ослободилачке војске у току IV и V офанзиве, када је опасност од непријатеља достигла кулминациону тачку, у стратегиском смислу добила своје пуно оличење у познатим офанзивним операцијама „Вајс 1“, „Вајс 2“, „Вајс 3“ и „Шварц“, које су у непрекидном низу наизменично трајале скоро пуних шест месеци, тј. углавном целе прве половине 1943 године. Зато није никакво чудо што се и у бици на Неретви, тј. у току извођења наше противофанзиве, опет сусрећемо са непријатељском концепцијом опкољавања и уништења. Зато је и битка на Неретви, у свом завршном делу, по нужди, морала примити карактер битке у окружењу са пробојем из окружења.

Наша противофанзива почиње 15 фебруара снажним и изненадним налетом наше три дивизије на непријатељске гарнизоне на комуникацији Сарајево — Мостар, у долини Раме и Неретве, и траје све до 22 марта, тј. до свршетка победоносних бојева код Калиновика и Невесиња, односно до избијања наших главних снага из теснаца горњег тока Неретве и појаве на Калиновачко-невесињској висоравни. Уствари, битка на Неретви се временски и просторно поклапа са нашом противофанзивом, чији је носилац била Главна оперативна група (пет наших дивизија: 1, 2, 3, 7 и 9 дивизија и 7 крајишка бригада), под непосредном командом Врховног штаба. После избијања на линију Невесиње — Улог — Калиновик, крајем марта, почиње наша офанзива ка Црној Гори, која се наставља у току априла, тако да се почетком маја завршава избијањем наших трупа на линију: Титогорад — Колашин — р. Лим.

Као што се види, тежиште главних операција пренето је у почетку друге половине фебруара из Босанске Крајине у долину

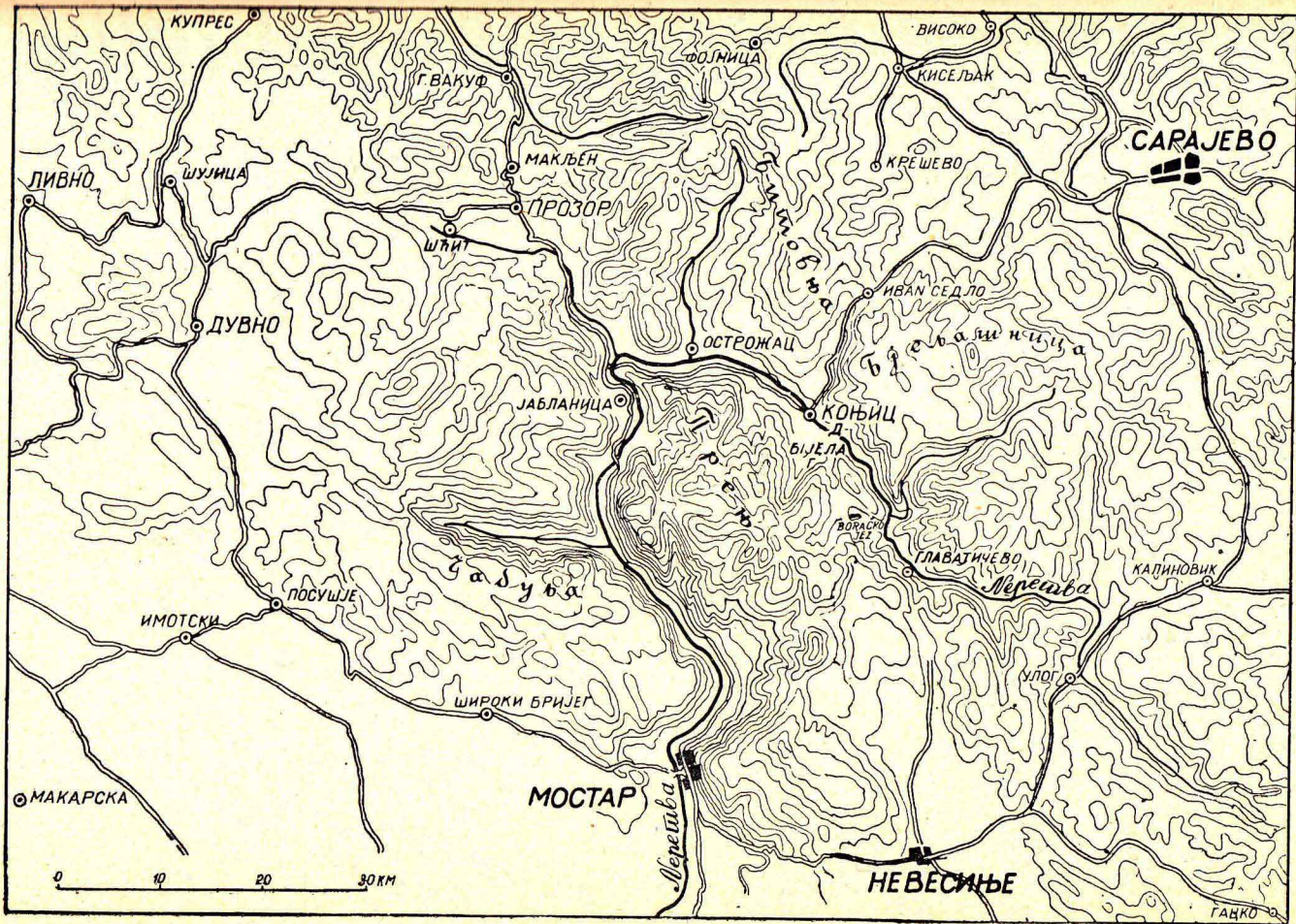
Неретве, где су касније, све до краја марта, гравитирале главне, решавајуће оперативно-стратешке одлуке обеју страна.

Битка на Неретви вођена је у петоуглу: Прозор — Иван Седло, Калиновик — Невесиње — Чабуља Пл., тј. на изразито планинском, беспутном, слабо насељеном, кршевитом и пошумљеном терену босанско-динарског ланца, и то са бројно и технички знатно надмоћнијим непријатељем, а под сталним притиском непријатељске авиације, оштре зиме, глади и тифуса. Да би ситуација за нас била још тежа, наше операције су се морале прилагођавати заштити и спасавању неколико хиљада наших рањеника и болесника, чије је транспортовање било веома тешко. Заиста, у току Другог светског рата нема примера да је иједна битка вођена на већем пространству брдско-планинског земљишта, за дуже време и под тежим условима. Најзад, тек после 36 дана непрекидних даноноћних бојева и мучног рвања два упорна противника у неравној борби, битка је одлучена у нашу корист.

Према развоју ситуације и току догађаја, и поред њихове дубоке унутрашње повезаности и узрочности, у бици на Неретви се оцртавају три фазе. У првој фази, од 15 до 22 фебруара, као што смо напоменули, извршен је удар наших дивизија на непријатељске гарнизоне у долини Раме и Неретве, односно на комуникацији Сарајево — Мостар; друга фаза обухвата наша дејства по унутрашњим оперативним правцима, тј. противударе на 717 немачку дивизију на правцу Прозора, 718 немачку дивизију на правцу Острошца, као и на италијанско-четничку групацију са правца југа према Јабланици, који су изведени од 1 до 5 марта, а у трећој фази, од 7 до 22 марта, после форсирања Неретве, наше снаге извршиле су продор њеним горњим током, разбиле и уништиле четничку групацију Драже Михаиловића и избиле на линију Невесиње — Улог — Калиновик.

Иако је непријатељ (Италијани) предвиђао наш покрет у правцу југоистока, ипак је нашим силовитим, снажним и енергичним ударцима било потпуно постигнуто тактичко изненађење италијанских гарнизона. Углавном је ликвидирана непријатељска одбрана на главној саобраћајној артерији Сарајево — Мостар, тако да су наше јединице после 4—5 дана од почетка ових дејстава већ биле на Иван Седлу, односно на непосредним северним прилазима Мостару. Италијанска дивизија „Мурђе“ била је просто згажена. Овим ударом постигли смо и велики успех оперативно-стратешког ефекта и огроман ратни плен. Окупаторске команде у Мостару и Сарајеву биле су јако изненађене, а нарочито Леров штаб, тј. команда „Југоистока“.

Ако анализирамо план напада и развој догађаја у првој фази, видећемо да је наш Врховни штаб потпуно правилно проценио важност и улогу Иван Седла и Коњица у претстојећем маневру према истоку. Због тога је тамо и усмерио главну оштрицу нашег ударца, тј. упутио гро наших снага (две дивизије). Међутим, у првој фази битке, 22 фебруара, одиграла су се три веома значајна боја на фронту 1, 3 и 2 дивизије (на Иван Седлу, код Коњица и код Јабланице), чији је исход пресудно утицао на даљи ток развоја ситуације у долини

Неретве. Од тих бојева добили смо бој код Јабланице, док смо остала два изгубили. Уствари, изгубили смо бојеве који су за нас били од веће оперативне важности, јер су се одигравали на правцу у коме је, с обзиром на идеју о нашем продору на исток и на улогу Коњица као главног стожера целокупног нашег пројектованог маневра, било усмерено тежиште наше пажње и наше акције. Иако се неуспешне борбе за Коњиц, које су од 19 до 27 фебруара наизменично водиле јединице 1 и 3 дивизије, нису одмах тако видно осећале, оне су уствари имале далекосежне негативне оперативне последице, по цело даљи ток развоја битке на Неретви. Да смо заузели Коњиц, битка би, свакако, краће трајала, избегле би се многе тешке кризе које су се наизменично ређале током целе прве половине марта и које смо морали решавати са крајњим залагањем свих расположивих снага и врло осетним губицима. Зато је, уствари, овај наш неуспех на Коњицу изменио лице и карактер битке на Неретви. Зато се наш биланс првога удара, тј. прве фазе битке, и поред, у целини узев, изванредних успеха, нарочито 2 дивизије, у оперативно-стратешком смислу не може сматрати за нас нарочито повољан. Дакле, ту у неуспеху наших бојева на Иван Седлу и Коњицу лежи клица дубоке оперативне кризе за нашу Главну оперативну групу — кризе која ће се релативно брзо појавити у свој грозној величини и претњи, нарочито крајем фебруара и првих дана марта.

Тешко је овде рећи и проценити све утицајне факторе који су допринели нашем неуспеху на Иван Седлу и Коњицу. Али, изгледа, да је, и поред ваљаности, примерног залагања и држања скоро свих јединица у овим неуспешним бојевима, у командама 1 и 3 дивизије недостајало јасно и убедљиво схватање важности и улоге Коњица, односно Иван Седла, тако да је изостала и њихова довољна упорност и последност да обједињеним, енергичнијим и упорнијим напорима својих јединица задрже Иван Седло, односно заузму Коњиц и, на тај начин, до краја и у потпуности изврше задатке које је Врховни штаб био поставио. Ово је, по нашем мишљењу, нарочито било могуће у оним данима и условима ситуације до 22 фебруара када су владајуће околности ишле нама на руку, тј. када група „Анакер“ и четници још нису били стигли у Коњиц. Можда би енергичнија и непосреднија интервенција Врховног штаба крајем фебруара, са брзим пребацивањем читаве 2 дивизије, могла допринети да се на овом важном, управо тежишном правцу за нас знатно повољније заврши прва фаза битке.

Сада да видимо како је непријатељ реагирао на наш удар у долини Неретве. На састанку Лер — Роботи у Београду, 8 фебруара, решено је да се предузме офанзива „Ваје 2“ са циљем „да се уништи Титова комунистичка држава“, с тим да операција почне 25 фебруара (према Литерсовој заповести од 12 фебруара). После ликвидације италијанске дивизије „Мурђе“ и панике у Мостару, а на молбу Италијана и самога Литерса (непосредног руководиоца операција у Четвртој офанзиви), Лер је пристао да се група „Фогл“ и група „Анакер“ заједно са 718 дивизијом упуте према Прозору и Коњицу са задатком

да уз помоћ италијанско-четничке групације са југа опколе и униште наше снаге у лакту Неретве. При томе, Лер је остао и даље на гледишту да тежиште офанзиве „Вајс 2“ буде усмерено према Ливну.

Стварно изгледа несхватљиво да је Лер сада остао при двома такорећи паралелним операцијама, од којих се једна имала изводити у долини Неретве, са циљем уништења наших снага, а друга са циљем да се изврши брижљиво чишћење терена „у Титовој комунистичкој држави у Босанској Крајини“. Овде се, заиста, види да Лер или уопште није познавао ситуацију или се веома круто држао кабинетских планова. *Међутим, догађаји у долини Неретве привући ће као магнет СС „Принц Еуген“, 369 и 717 немачку дивизију, где је и сам Лер касније увидео да се налази тежиште целокупне ситуације и да се ту бије одлучна битка.*

После наших неуспешних бојева 27 фебруара у рејону Коњица, као и тешких дефанзивних борби на правцу Г. Вакуф — Прозор, где је већ надирала 717 дивизија на челу са групом „Фогл“, *може се рећи да је оперативно-стратемиска иницијатива већ била прешла у руке непријатеља, тако да више нисмо имали довољну слободу рада, слободу одлучивања.*

Погоршавање наше ситуације је прогресивно расло, тако да је око 1 марта достигло своју кулминациону тачку на Макљену, на Неретвици и код Јабланице. Са севера Немци су већ били стигли на врата Прозорске котлине (где је већ чекао највећи део рањеника за даљи транспорт према истоку) и на домаку Острошца, док је италијанско-четничка групација надирала са југа ка Јабланици. Леров план о уништавајућој бици био је на путу извршења. Дакле, ми смо се уствари нашли у оперативном окружењу и пред озбиљном претњом једне уништавајуће битке, а посебно оптерећени хиљадама рањеника у Прозорској котлини, као и масом избеглица које су свакодневним приливом „пуниле“ Прозорски катао. Врховни штаб није имао при руци никаквих оперативних резерви, што је још више погоршало и онако критичну нашу ситуацију. *Држећи и у овим тешким и судбоносним данима све конце ситуације чврсто у својим рукама, Врховни штаб је јасно прозрео непријатељску намеру, правилно оценио новонасталу ситуацију и водећи рачуна о фактору времена и реалним могућностима свих расположивих трупа у даном моменту, донео је зреле, конкретне и без сумње, за ту ситуацију, једино правилне одлуке. Одлучено је да се наизменичним противударима, дејством по унутрашњим операциским правцима, разбију по реду опасности непријатељске наступајуће колоне, и то прво на правцу Прозора 717 дивизија, затим на правцу Острошца 718 дивизија и, најзад, италијанско-четничка групација која је надирала са југа према Јабланици. Даном извршења ове одлуке настаје друга фаза битке на Неретви која, углавном, траје од 1 до 5 маја.*

Циљ друге фазе битке био је да се активним залагњем свих снага спречи и парализује непријатељски маневар опкољавања и, на тај начин, створе потребно време и простор за пробијање из оперативног обруча долином горњег тока Неретве према Источној Херце-

говини. Сада је узани троугао: Прозор — Јабланица — Острожац, требало да послужи као основица овог нашег противманевра и као стожер наше противофанзиве. Због крајње оскудице у времену и већ степњеног оперативног простора извођење свих ових противудара претстављало је ретку командантску вештину и смелост, јер је скидање трупа са других важних сектора и њихово упућивање усиљеним маршевима на угрожена места на очиглед непријатељске авијације, заиста, било врло тешко и ризично. Но, благодарећи високој свести наших јединица и свих њихових старешина уопште и крајњим и начочевчанским напрезањима свих наших расположивих снага, успели смо у последњим минутима да отклонимо опасност и осујетимо непријатељски маневар опкољавања и уништења. Трупe су, углавном, извршиле све постављене задатке. Иако непријатељске надируће колоне према Прозору и Острошцу нису биле разбијене, оне су ипак претрпеле осетне губитке и принуђене да се повуку: 717 дивизија ка Г. Вакуфу, 718 дивизија ка Коњицу, а делимично разбијена италијанско-четничка групација ка Мостару. Рушење мостова у лакту Неретве у времену од 1—4 марта није нам донело оне и онакве користи какве би вероватно донело да је извршено у првој фази битке у данима око 20 фебруара, тј. када се још могла створити неизвесност и обмана непријатеља у погледу нашег главног правца операције. На тај начин, дефакто „и ова друга рунда добивена на поене“ припала је нама.

Да видимо како је на овај наш успех у другој фази битке реагирало непријатељско командовање. Пети март посебно је важан датум за обе стране. Тога дана, приступајући процени новостворене ситуације и оцени биланса својих успеха, оба противника доносе значајне одлуке. Лер је ка Јабланици и Мостару оријентисао СС и 369 дивизију, које су биле стигле на линију Прозор — Шујица — Куррес, јер је, најзад, потпуно увидео да се тамо у долини Неретве бије главна битка. Зато он лично форсира Литерса и Италијане да енергично продуже са офанзивом против нас, стапајући са овом и офанзиву „Вајс 2“ у једну јединствену операцију, са циљем уништења наше главне оперативне групе у долини Неретве. Истога дана, тј. 5 марта, наш Врховни штаб, пошто је правилно проценио ситуацију и постигнуте успехе у изведеним противударима, дошао је до закључка да смо и даље остали у оперативном окружењу непријатељских дивизија које се нашим одбацивањем и потискивањем нису одрекле својих даљих офанзивних намера, тако да, као такве, после краћег предаха, заједно са снагама са запада (СС и 369 дивизија) могу наставити маневар опкољавања наших снага. Другим речима, Врховни штаб је тачно уочио да опасност од опкољавања није прошла, да је само привремено отклоњена и одложена за најпотребније време. Истина, у другој фази битке много смо добили, јер смо повећали полупречник маневарског простора, обезбедили најпотребније време за наше пре-груписавање и отклонили непосредну опасност тактичког опкољавања и уништења. Може се сматрати, да смо, с обзиром на успехе које смо постигли у противударима и на карактер непријатељских дејстава у

трећој фази битке (посебно немачких дивизија, а нарочито 717 и 718 које су дотле биле главни носиоци маневра опкољавања), у извесној мери већ преотели иницијативу непријатељу и стекли знатно већу слободу рада и слободу одлучивања. Ценећи тако ситуацију, Врховни штаб се 5 марта одлучио да брзо форсира Неретву код Јабланице, разбије четничку групацију и изврши енергичан продор теснацем горњег тока Неретве са циљем да што пре избије на линију Невесиње — Улог — Калиновик, обезбеђујући при томе своје бокове, нарочито на правцу Коњица и Прења.

Трећа фаза битке обухвата форсирање Неретве (започето 7 марта) са петнаестодневним бојевима у веома дугом, узаном и беспутном теснацу њеног горњег тока све до избијања на линију Невесиње — Улог — Калиновик. И поред могућности које смо имали, нарочито падају у очи наше изразито слабе техничке припреме за форсирање Неретве. Свега једно слабо пешачко брвно за све јединице, рањенике и коморе није могло ни издалека да одговори потребама једне оперативне армије од 20.000 војника. Баш због тих слабих техничких припрема ми смо у току форсирања били у тешкој кризи, губећи драгоцену време како при образовању мостобрана, тако и у пребацивању јединица, рањеника и комора. Само благодаревећи изванредној вештини и хероизму првопребачених бригада на онострану обалу, као и недовољном сазнању непријатеља о нашем стварном стању у тим данима у колону Неретве, успели смо да пребродимо ову кризу која је перманентно трајала све до 15/16 марта, тј. све док није пребачен и последњи рањеник на леву обалу и добијен одлучујући бој код Главатичева.

Са форсирањем Неретве иницијатива је све више прелазила у наше руке и тежиште битке се постепено преносило према истоку на правац нашег продирања њеним горњим током.

Реакција непријатеља приликом форсирања Неретве нарочито се одразила код италијанско-четничке команде у Мостару, тако да су Италијани и четници непрекидно и наизменично угрожавали наш продор према истоку са југа и југоистока, тј. преко превоја Прења и из Невесињског Поља, све док нисмо избили из горњег тока Неретве. То се, поред осталог, може објаснити страховањем Италијана од нашег продора према Јужној Херцеговини, јер су свакако, очекивали да ћемо после избијања из овог теснаца са свим овим нашим снагама скренути баш тамо, тј. у окупациону зону VI корпуса. Зато је команда VI италијанског корпуса, сматрајући да нас може задавити у теснацу Неретве, преузела руковођење главним маневром којим је требало опколити и уништити наше снаге у рејону Борачког Језера. У том циљу предузети су концентрични покрети свих расположивих четничких снага, ојачаних појединим италијанским батаљонима и батеријама. Непосредно руковођење овим пројектованим маневром било је поверено италијанском генералу Амику. Међутим, наша 2 дивизија, својим незадрживим надирањем и одлучним бојем код Главатичева 16 фебруара, предухитрила је италијанско-четничку команду и осујетила њене планове и на тај начин омогућила даље

продирање наших снага кроз теснац Неретве према истоку. Победоносним бојем код Главатичева, 16 фебруара, дефинитивно смо пробили обруч оперативног окружења, потпуно преузели оперативно-стратешку иницијативу у своје руке и дали највећи замах нашој противофанзиви.

Реакција немачких дивизија на наш продор горњим током Неретве, нарочито 717 и 718 дивизије, није била нарочито оштра, уствари, испод нашег очекивања. Иако смо били оставили прилично слабу заштитницу на десној обали Неретве, ипак су ове две дивизије прилично млитаво, споро и са закашњењем обновиле своје офанзивне покрете према нама. Пошто смо из рејона Коњица код Г. и Д. Бијеле очекивали енергичан испад и непосредно угрожавање нашег продора долином Неретве, поставили смо јаку сталну побочницу (3 дивизија) на леву обалу Неретве, на сектору Острожац — Коњиц, са тежиштем одбране према Коњицу. Десетог марта, кад је криза пробијања кроз теснац још те како трајала, 717 немачка дивизија је тек стигла у Прозор, док се 718 дивизија, после удара које су јој на Неретвици раније задале бригаде наше 3 дивизије, повукла у рејон Коњица и, углавном, остала неактивна, задовољавајући се јачом извиђачком делатношћу у правцу Челебића. Немачка СС и 369 дивизија појавиле су се на Неретви тек 15/16 марта када на њеној десној обали није више било наших рањеника. Да су ове немачке дивизије бржим темпом наставиле своје надирање ка колелу Неретве и да су тамо избиле негде око 10 марта, оне би нас, свакако, довеле у врло тешку ситуацију. Међутим, ова недовољна активност и извесна опрезност немачких дивизија у времену од 5 до 15 марта може се објаснити последицама удараца које смо им задали у другој фази битке, отсуством заједничког плана у координирању операцијама окупаторских снага, а вероватно, и неповерењем и антагонизмом које је и у овој бици дошло до пуног изражаја, између два савезника.

Сјајно изведеним завршеним, али најтежим, бојевима са четницима код Калиновика и Невесиња 22 марта, завршена је трећа фаза битке на Неретви дефинитивним разбијањем и уништењем четничке групације Драже Михаиловића. Тако је, после 36 дана непрекидних борби и бојева, завршена славна историска битка на Неретви нашом пуном победом.

Посматрајући, овако у целини, ток битке, а у циљу дубље објашњења њене физиономије и карактера, критичко-истраживачком оку нарочито се намећу три питања.

Прво, да ли је Врховни штаб, планирајући противофанзиву, предвиђао могућност сопственог окружења у долини Неретве? Да је Врховни штаб то заиста предвиђао види се из мера које је предузео у циљу оперативног обезбеђења својих бокова према Сарајеву и Мостару, тј. из упућивања 1 и 2 дивизије на Иван Седло, односно на северне прилазе Мостару, као и из сталног форсирања свих предвиђених покрета из Босанске Крајине ка долини Неретве.

Друго, зашто је дошло до оперативног окружења и да ли се могло избећи? По нашем мишљењу, главни узроци леже у наглом

поремећају равнотеже снага у корист непријатеља, тј. у објективним условима развоја оперативно-стратегијске ситуације крајем фебруара, које нисмо могли спречити. *Нема сумње, да је овоме, поред врло слабе обавештајне службе, највише допринело сачекивање наших рањеника у Прозорској котлини и очекивање пада Коњица.* Кад су 15/16 фебруара 1 и 2 дивизија већ биле у долини Неретве, односно на комуникацији Сарајево — Мостар, челни ешелон наших рањеника тек се налазио у Гламочком Пољу; 22 фебруара, када је пала Јабланица и ситуација у долини Неретве углавном била јасна, челни ешелон рањеника тек је био у Прозорској котлини, а 1 марта, када су углавном сви рањеници били у околини Прозора, оперативна криза достигла је свој врхунац, јер смо се стварно налазили у потпуном оперативном окружењу. *Према томе, оперативна пауза од шест дана (од 22 до 28 фебруара), која се огледа у сачекивању рањеника и очекивању пада Коњица, била је исувише дуга и непожељна, нарочито у оваквој ситуацији, где је фактор времена играо доминантну улогу.*

Треће, кад смо увидели (крајем фебруара) да се не можемо преко Коњица пробити у Источну Херцеговину, да ли је било потребно изменити одлуку о основном правцу наше противофанзиве и скренути неким другим правцем, било према северу било према југу? Уствари, са нашим прекаљеним дивизијама Главне оперативне групе могли смо се такорећи свуда пробити, али само без масе рањеника и наше крвљу стечене ратне технике: хаубичке артиљерије, тенкова, камиона, огромног и разноврсног ратног плена, коморе, итд. *Но, тешког наоружања и опреме могли смо се и одрећи, као што смо то и учинили тешка срца (уништивши га у кањонима Неретве), али наших хиљада рањеника и тешко болесних другова никада. Тако смо и поступили, свесни да ћемо баш због тога имати изванредних тешкоћа у даљем оперативном руковођењу, као и да ће се самим тим скоро удвостручити задаци, обавезе и жртве наших јединица. Другог решења у тим данима није било.* Можда се крајем фебруара, пре одлуке о њиховом транспорту за Главном оперативном групом, једном добро проученом и солидно извршеном организацијом, могла извести деконцентрација највећег дела рањеника ка Централној Босни, Средњој и Јужној Далмацији, али се крајем фебруара, кад су масе рањеника већ биле у долини Рање, на овако нешто уопште није могло ни помислити.

Наше евентуално скретање ка Мостару и даље у Јужну Херцеговину (које је италијанска окупаторска команда и раније очекивала), не би дало жељене резултате. То би, поред изванредних тешкоћа у пребацавању рањеника, била веома ризикантна одлука због тога што су у рејону Мостара већ биле концентрисане јаке италијанско-четничке снаге, а, с друге стране, таква одлука не би била ни целисходна пошто не би одговарала неком примамљивом политичко-стратегиском циљу, јер у Јужној Херцеговини, односно у Приморској области, тада нисмо имали шта да тражимо нити да очекујемо. Друга могућа варијанта одлуке за наше евентуално скретање преко Битовње ка Крешеву и Фојници такође је била скопчана са изванредно тешким ризиком и неизвесношћу како у погледу оперативне сигур-

ности (дошло би се у клешта између 717 и 718 немачке дивизије, и то на домаку јаког сарајевског гарнизона), тако и у погледу даљег транспорта рањеника. Поред тога, ни на том правцу није било неког изразито важног политичко-стратегиског циља.

Зато је, по нашем мишљењу, одлука Врховног штаба да се доследно и одлучно остане при ранијој оперативно-стратегиској идеји, тј. да се изврши продор горњим током Неретве ка Источној Херцеговини и Црној Гори, била једино правилна одлука. Истина, на том правцу смо морали користити беспутне стазе, снегом и ледом покривене северне падине Прења и поднети тешке патње и жртве, нарочито при транспорту рањеника и болесника, али у тој ситуацији није било другог бољег и кориснијег решења.

У бици на Неретви нашле су се једна према другој две војске, два командовања — две силе које су хтеле пошто-пото да униште једна другу. Пред незадрживом бујицом Револуције, пред непоколебљивим и неустрашивим духом и моралном чврстином наших трупа, која је у овој бици била на врхунцу, — трупа прожетих дубоким осећањем стваралачке одговорности и револуционарне доследности, поражена је и признала да је побеђена она друга војска, тј. војска окупатора и домаћих издајника. Тиме је наша војска сјајно положила највећи, најтежи и најзначајнији ратни испит. Наше дивизије и бригаде показале су, у тим најтежим ратним околностима, да су састављене од људи који се одликују урођеном духовном смелости, изванредном снагом, отпорношћу, издржљивошћу и несавладљивошћу, и да су, као такве, и у овим најтежим данима нашег рата претстављале оличење трајне, динамичне и револуционарне животности, какве нисмо видели или су се ретко могле видети на европским бојиштима у Другом светском рату.

У погледу стечених ратних искустава, битка на Неретви претставља синтезу наше ратне вештине тога ратног периода, нарочито у планинском ратовању. У разноврсним тактичко-оперативним и борбеним поступцима наших старешина и наших трупа, у ових 36 дана борби, налази се богато и неисцрпно врело многобројних поука, које за савремену брдско-планинску трупу и њену тактику претстављају ретку драгоценост и несумњиво значајан прилог савременој ратној вештини планинског ратовања уопште.

Са гледишта ратне праксе Другог светског рата од посебног је значаја овде нарочито истаћи да је битка на Неретви изгледа једина победоносна битка вођена у окружењу, где су се трупе из окружења пробиле сопственим снагама, без икакве непосредне помоћи споља, односно са спољног фронта. Зато је она и због тога од нарочитог интереса за савремену војну науку, односно за научнокритичку студију.

Наша победа у бици на Неретви, задобијена над бројно и технички знатно надмоћнијим непријатељем, иако са скромном техничком у том ратном периоду, у целини показује солидну ратну зрелост и сјајне ратничке врлине наше нове младе војске, која после тога улази у ред заслужне, признате и познате савезничке армије — моћног савезничког фактора на балканској ратној позорници. Пре свега,

такво високо признање и оцену добили смо од немачке окупаторске команде, од немачких генерала Лера, Литерса и многих других који су против нас ратовали у току Четврте и Пете офанзиве, и који, у оцени борбених вредности наше војске — с обзиром на своју урођену охолост, уображеност и безграничну мржњу према нама — свакако нису били склони да се размећу таквим похвалама.

После битке на Неретви, истина о нама и о нашој ослободилачкој борби разнела се широм читавог света. Од тада је свима напредним људима у свету углавном било познато ко води борбу против окупатора ко се бори за слободу, част и независност своје родне грудне и да тај узвишени патриотски задатак у оквиру антихитлеровске коалиције врши часно, поштено и несебично само Народноослободилачка војска и партизани Југославије под командом друга Тита и нико више.

Битка на Неретви је вођена и добивена на активном југословенском ратишту хиљаде километара далеко од ондашњих савезничких фронтана, у дубокој стратегиској позадини непријатеља, властитим снагама и са оружјем отетим од непријатеља, без ичије и без икакве помоћи било са које стране. То јој, поред осталог, даје посебну важност и значај у очима свих оних који хоће поштено и праведно да оцене наше жртве и наш допринос у оквиру заједничких савезничких напора против хитлеровске коалиције у Другом светском рату.

Као што знамо, после наших великих победа у току Четврте и Пете непријатељске офанзиве, после славних битака на Уни, Неретви, Дрини и Сутјесци, уствари, после шестомесечне натчовечанске борбе у првој половини 1943 године — као круна наших победа, напора и јединствене револуционарне народне воље — дошло је Друго заседање АВНОЈ-а у Јајцу 29 новембра 1943 године, на коме су донете историске одлуке и постављени темељи наше нове народне државе. А нема сумње да се један од главних стубова одлука Другог заседања АВНОЈ-а ослања на победоносну битку на Неретви.

Данас, прослављајући десетогодишњицу ове знамените битке, уколико се од ње временски више удаљавамо, утолико све више и дубље увиђамо њену грандиозну историску улогу у нашем Народноослободилачком рату. Данас, уколико бржим темпом и већим замахом вршимо револуционарне преображаје у изградњи нашег новог социјалистичког живота, утолико нам херојска дела и прегнућа бораца и старешина тридесетшестодневне битке на Неретви постају све ближе и приснија и утолико нас више прожимају већим надањем, све снажнијом вољом и вером у себе, у властите снаге у нашу ведру и светлу перспективу. Зато је битка на Неретви горостасни монументални лик Народне револуције, који, блистајући све већим сјајем, показује и осветљава пут младим генерацијама, новом Титовом покољењу у даљој изградњи наше нове и срећније будућности. Зато је битка на Неретви била и вечно ће остати наш понос, наша гордост и наша слава.